

KRÓNIKA

A POKOLI ZÚRZAVAR KÉPE

A mai jugoszláv regényírók közül, ha eltekintünk a Nobel-díjas Andrićtól, külföldön legnagyobb sikere kétségtelenül Miodrag Bulatovićnak van. Szerke a világon, számos nyelven adták már ki műveit. Legújabb regénye, a *Herój na magarcu ili vreme srama* most jelent meg, de nem könyv alakban, hanem a *Savremenik* című belgrádi folyóiratban, folytatásokban. Érdeemes megjegyezni, hogy az utóbbi időben a folyóiratok ismét gyakrabban közölnek folytatásokban regényt; Bulatović művén kívül Krleža *Zastave* című regénye jelenik így meg, a *Forum* című zágrábi folyóiratban.

Bulatović új művéről — könyv alakban való megjelenése előtt — elsőnek Predrag Palavestra írt a *Književne novine*-ben. Szerinte a *Herój na magarcu* új szakaszt jelent a regényíró fejlődésében. Prózájának világa kézzelfogható, reális, meggyőző, s szemléletes képekben mutatja be. A szerző érdeklődésének középpontjában itt is, mint régebben, az eszelősök, részegesek állnak — az alantas ösztönök, az árulás, az aljasság és a gyűlölet világa. Ebből az anyagból teremti meg az író egy sajátos és hiteles irodalom alapját.

A regény hőse egy Don Quijote-i alak, Gruban Malić, aki a megszállás idején mindenáron be akarja bizonyítani, hogy az ellenállási mozgalom híve és részvevője. Tettei csak a megszállók nevetését váltják ki, nem hiszik el neki, hogy valóban az ellenállókhoz tartozik. Malić alakja egyidejűleg tragikus és komikus; Bulatović mesteri vonásokkal rajzolta meg ezt a groteszk figurát, állapítja meg Palavestra.

Az egész világ, melyet Bulatović regényében bemutat, fekete, mondja a kritikus. A pokoli zúrzavar és fékevesztettség képét a szerző naturalisztikus eljárással mutatja be. Ez leginkább a nemi kapcsolatok egészen részletes leírásában nyilatkozik meg. Palavestra szerint Bulatović ebben a regényében egyes mai külföldi írók pánszexuális nézeteit érvényesítette.

Új regényével — állapítja meg végül is a *Književne novine* kritikusa — Bulatović még egyszer bebizonyította, hogy minden újabb művével érettebbé válik, s ismét tanúságot tett nagyszerű transzformáló képességéről és prózairói tehetségének frissességéről.

AMERIKAI ÁLOM

Az *Esquire* című folyóirat 1963-ban bejelentette, hogy Norman Mailer új regényt ír és folytatásokban jelenteti meg, mint annak idején Dickens tette. A regény első fejezete, amely John Kennedy meggyilkolása után két hónappal jelent meg, így kezdődik:

„Kennedyt 1946 novemberében ismertem meg. Mindketten háborús hősök voltunk, és alkortájt választottak be bennünket a Kongresszusba. Egy este páros randevúra mentünk... és én meghódítottam egy lányt, aki a világ legnagyobb gyémántját is unatkozva fogadta volna el.”

An American Dream (Amerikai álmom) címmel időközben könyv alakban is megjelent a regény és a *Time* így számol be róla:

„Nehéz meghatározni, mi ez a regény, még nehezebb megmondani, mennyiben jó. Önkéntelenül is felmerül egy feltevés, amelyet nehéz nem figyelembe venni, és pedig az, hogy az *Amerikai álmom* — álmom, a szerző önkényes fantazmagóriája, férfias képzelgése. Mailer összeszunkálta a feleségét, Stephen Rodjack — az a fiatalember, aki Kennedyyel együtt ment randevúra — az ablakon dobja ki feleségét. Mailer utálja a rendőröket, Rodjack pedig hosszadalmas párharcot vív a hatóságokkal, amelyek rá akarják bizonyítani a gyilkosságot, de nem sikerül nekik. Rodjack magányos, üldözött vad — testileg és lelkileg is —, üde-oda támolyog a bohémosság és a polgári mezevesség között, ugyanakkor hajléktalan. Lehet, hogy Mailer önmagát látja így.

Nyilvánvaló, hogy az *Amerikai álmom* bűnügyi regény. És ott, ahol Mailer figyelmet szentel a fabulának, írása jó, és az olvasó kétségtelen érdeklődéssel várja, hogyan folytatja tovább a regényt. A legképtelenebb valami azonban az, hogy Mailer ismét prédikál. A *Meztelenek és holtak* című könyvében a fasizmusról, az *Amerikai álmomban* pedig arról prédikál, hogy az üdv a társadalomtól való elszakadásban keresendő. Az ember szemben áll a többi emberrel.

Ebben az értelemben a feleséggyilkosság is csak egy állomás azon az úton, amely önmagunk eléréséhez vezet. Amikor Rodjack elkövetette a sorsdöntő tettet, búcsút mondott a Kongresszusnak, hogy televíziós bemondó és egyetemi tanár legyen, azaz a feltevéssel, hogy „a gyökerek a mágiában, a szörnyűségekben és a halál megértésében lehetők meg”. A mágiát a szeretőjével, Chery-vel való egyesülés testesíti meg. A szörnyűséget — a jelek szerint — a feleség, egy élvhajhászó szuka, a polgári társadalom szimbóluma képviseli. Amikor megöli, a televízió és egyetemi támogatói is magára hagyják. Eltávolodva a tömegektől és az értelmiségtől, beszenyezett lelkét Guatemala ösrengetegeibe menti át.”

A FRANCIA ELLENREGÉNY ATYJA:
HENRY GREEN?

A francia irodalom szakadatlan asszociációs társasjátékra ad alkalmat — ebben az értelemben kell felfogni az *Arts* február 10-i számában egész oldalas címmel megjelent írást: A francia ellenregény atyja angol: Henry Green. Erre a hazafiatlan megállapításra (a francia ellenregény legalább olyan fontos kivitelű cikk, mint a nagy BB) az adott okot, hogy megjelent Green *Concluding* (Következtetés) című regényének francia fordítása. A könyv Rock úr, a jövő 76 éves nyugdíjasának egyetlen napjáról szól. A kritika így emlékezik meg róla:

„Önkéntelenül is fölmerül a kérdés, nem azért választotta-e az író ezt a formát, hogy pótolja a szerkezet fogyatékoságait, nem azért választotta-e ezt a módot, hogy megoldja a modern író egyik formális problémáját? Valójában és a mesék írást táplált szeretete ellenére, Henry Green mondákat rombol: a régi idők kollektív mítoszait, és egyéni hősmondákat. Akárcsak Joyce, pontos, de szűk keretek közé szorított tájleírást ad, az általa ábrázolt környezet nem díszlet, hanem segédeszköz, amely létjogosultságot ad a regénynek. Az általa ábrázolt környezet nem bukkan elénk, nekünk kell feltárnunk, az író nem adja készen, hanem az egyéniségek kialakításával egyidejűleg rajzolja meg. Furcsa érzéseket kelt ez az olvasóban, bolyongani kénytelen, és a hőssel együtt keresi a kulcsot. Kénytelen lemondani szokásairól, s beleegyezni, hogy elvezessék a térnek egy bizonyos pontjára, és innen kiindulva, egyre táguló körökben fölfedez egy világot. Henry Green számára a tér nem az anyagi tárgyak összessége, hanem a lehetőségek rendszere. Az általa érzékeltetett idő nem a tartam egy pillanatának betéte, hanem két egymást követő pillanatot szakadatlan rezgése. Szüntelenül a szemünk előtt álló világé ez az idő, és egy pillanatra sem téveszthetjük szem elől, ezt a világot, a mindennapi életet, amelytől azok is fáradtak már, akik élnek. Elegük van az evésből, a munkából, az ébredésből, a szerelemből, a sétából, a játékból. És mégis, a *Következtetés*, amelyet rég semmivé vált tervekből, lassú, elkerülhetetlen bukásból, menekülő árnyakból szőtt az író, s amely a közeljövőben játszódik le, igazolja jelenlegi életünk és halálunk értelmét. Mert tartalmazza a teret és a halál óráját: az egyéniségek és az események a hely és a pillanat kegyelméből születnek, és tetteik a pillanathoz is tartoznak.

A SZENVEDÉLYEK SZENVEDÉLYE

Furcsa helyet foglal el Marcel Arland a francia irodalomban. Sok éven át volt szerkesztője a *Nouvelle Revue Française* című folyóiratnak, mégsem játszott szerepet az irodalmi mozgalmakban. Másrészt viszont — negyven esztendőn át szorgalmasan dolgozott és negyvenegynéhány igen olvasott és népszerűt írt — erős befolyást gyakorolt arra az olvasótömegre, amelyet egy írás értékelésénél rendszerint nem vesznek figyelembe. Legújabb könyvéről az *Express*-ből szereztünk tudomást.

„A *Le Grand pardon* (A nagy bocsánat) című 660 oldalas könyvet novellák, elbeszélések, krónikák, himnuszok alkotják. Arland nem szánta regénynek és nem is regény. Akárcsak a szerző, telis-tele van nyugtalansággal. Csupa mozgalmasság, teljesen különböző lények felvonulása, egy egész szenvedélyes világ, amely a jobb élet, az üdvözülés, a világosság, a szeretet felé törekszik.

A könyvben — fiatalok, kiskorúak, öregek, szerelmesek és házastársak között — az erőszak, a durvaság, ütlegelések és gyilkosságok uralikodnak. Azt, amit egyébként flörtnek, kalandnak, eljegyzésnek és házasságnak neveznek, és amit másutt erőtlen és illuzórikus, idillikus és romantikus színekkel festenek meg, Arland köntörfalazás nélkül, közvetlenül, a test és a lelek érintkezésével ábrázoja.

— Rettenetes a kísértés — állapítja meg Arland —, ez a szakadatlan érintkezés. A szerelem a szenvedélyek szenvedélye.

A kísértések sorozatában van egy pillanat, egy mozdulat, amely mindent megment és amellyel mindent el lehet vesztetni. És Arland ezt a pillanatot írja le. Ha veszt is az ember, később — sokszor nagyon későn — eljön még a megbocsátás ideje, az alkalom, hogy megbocsásson az embernek, s a legvégén és mindenképpen, mindenki számára elérkezik az a világosság, amit sokan éjszakának neveznek.

A PORNOGRÁFIA MÉLTATÁSA

A pornográfia szinte lidércnyomásként nehezedik az angol-szászokra. Stephen Marcus, a *Partisan Review* egyik szerkesztője gondos és alapos vizsgálat alá vetette a legjelentősebb és legterjedelmesebb pornográfiai bibliográfiai művet, amelyet *Index librorum prohibitorum, Centuria Librorum Absconditorum* és *Catena librorum Tacendorum* címmel, Pisanus Fraxi álnév alatt Henry Spencer Ashbee londoni kereskedő és könyvgyűjtő adott ki 1877 és 1885 között. Marcus szemmel látható élvezettel mutatja be és idézi Ashbee művét, és a lehető legnagyobb komolysággal von le belőle elvi jelentőségű következtetéseket. Például így:

„A pornográfia — mint minden egyéb szellemi alkotás — történelmi jelenség, meghatározott kor és hely terméke. Mindig tartalmaz megfigyeléseket, amelyeket részben tudatosan, részben tudattalanul jegyez föl. Viszont — eltérőleg a regénytől — a pornográfia megfigyelései inkább a véletlenül alapszanak, nem szervesek, és gyakran az a törekvése, hogy mellőzze a társadalmi valóságot. És noha — felületesen nézve a dolgokat — a pornográfia a legkonkrétebb írásmódnak látszik, valójában nagyon is elvont. Függetleníti magát az időtől, a tértől, a történelemtől, sőt a nyelvtől is. Továbbá, miután elszakadt a társadalmi és történelmi időszerűségtől, a belső és formális szükségszerűségektől, valamint a társadalmi konvencióktól, történelmi és társadalmi jelenségeket jegyez föl — ha egyáltalán följegyezi őket —, de mindenképpen lassúbb ütemben és kevésbé megüszulttan, mint a regényíró vagy bármelyik más prózai műfaj képviselője.”

Néhány oldalal tovább ezt írja:

„Noha a pornográfia — mint már mondtam — hangsúlyozottan absztrakt kifejezési forma, elvontságát nem az erők általánosításával valósítja meg. Az általánosítás lényegében szöges ellentétben áll a pornográfiával, mert az általánosítás összegezést is jelent, vagy következtetések levonását a konkrét részletekből. Az általánosítás fölöslegessé teszi az effajta részletek kialakítását, ismétlését. Márpedig a pornográfia és a hasonló műfajú írások éppen az ismétlésekben, a végtelenségig folytatott ismétlésekben él és mozog.”

Ü R E S S É G

A háború alatt Irwin Shaw-t tartották a legtöbbet ígérő fiatal amerikai írónak. Könyve, az 1945-ben megjelent *Fiatalkorozslánok*, csak részben igazolták ezt a várakozást, annak ellenére, hogy a könyvnek nagy kereskedelmi sikere volt. Irwin Shaw csillagának fénye azóta is halványul, fakul, és *Voices of a Summer Day* (Egy nyári nap hangjai) című új regényéről a *Saturday Review* a következő véleményt közli:

„Akárcsak Hemingway, Shaw is saját drámájának főszereplője: atléta, katona, hollywoodi hősszerelmes, emigráns. És akárcsak Hemingway, létével igazolja romantikus hőseit. Mindketten elvetették a modern, rokkant regényhős, az ellenhős alakját. Shaw hősei — csakúgy, mint Hemingway alakjai — elképzelt bűnbánók, szardonikus, szomorú emberek, akik tudatában vannak annak, hogy rosszul mennek a dolgok, de mindent elkövetnek, hogy keményen tartsák magukat.

Az új Shaw-regény kezdete sokat ígér. Az író ide-oda támo-lyog Benjamin Federov hajdani és jelenlegi élete között. Federov férletember, nagy sikerei vannak, gyöngéd apa és megértő férj, de — kalandvágyó. Kényelmesen, meglepően nyugodtan él, azonban célratörő útja ellenére sem tud elszakadni származásától. Akárcsak Irwin Shaw, Federov is bevándorolt zsidó családból származik, egy gyengécske, vidéki iskolában tanult, futballozott, és az ideiglenes válságból egyenesen a háborúba pottyant. Még egyenruhát viselt, amikor megnősült, egy kereszény lányt vett feleségül, és könnyű, kényelmes egzisztenciát teremtett magának East Side-on.

A regény lazán összefüggő vázlatok sorozata, csupán a szerzőnek az a hajlandósága fogja őket egybe, hogy az embereket emberségesekre és lelketlenekre, jókna és rosszakra ossza.”

A bírálát így fejeződik be:

„Amikor jól megy neki, Shaw kifinomult, élesszemű, pompás hallású író, mestere a tollnak. Új regénye azonban csak egy sereg retrospektív folt. Legnagyobb gyengéje az, hogy miközben a múltat kutatja, nem méri föl a jelent. A regény középpontjában egy nagy — üresség áll. Shaw — ismét Hemingwayhez kell hasonlítani — örökifjú ember, aki nem tudja és nem akarja fölmérni az érettség terhét. Az eredmény egy alkotás, amely nem nélkülözi a bájt és a kedvességet, annál inkább azonban az erőt.”

EGY NEMZEDÉK ÖNÉLETRAJZA

Nell Dunn egyelőre még csak egyetlen könyvet írt, karcolatokat London hírhedt negyedeiről: a Sohórol és Buttersearól. A *The London Magazine* közli az író önéletrajzát, illetve nemzedékének biográfiáját.

Az alábbiakban — némileg megrövidítve — részleteket közlünk a londoni folyóirat cikkéből:

„A háborús zűrzavar terméke vagyok. Atyáink 1945-ben tértek haza és véghezvitték utolsó hőstetteiket.

A házasság nem létezik. Ugyan mi ad jogot a lelkésznek arra, hogy egybekapcsoljon két emberi lényt és kényszerítse őket, hogy még akkor is együtt maradjanak, amikor már régen nem is törődnek egymással?

Számomra — a család kivételével — a magam ifjúsága a legfontosabb dolog. Amíg az ember fiatal, mindig van még egy esélye. Azt hiszem, a legszebbek a huszonnyolcadik év körüli esztendők — ha az ember túléli a sok kiábrándulást az életből.

Tudatom alatt apámat utánzom — kellemetlen helyzetekben is mindig tud magán uralkodni. Csak a gondolkodni egyáltalán nem tudó emberek alkalmazzák a testi erőt.

Mindenkinek ugyanannyi esélye van arra, hogy egy bombát dobjon, mint hogy milliomos legyen. Számomra nagyobb fenyegetést jelent az a veszedelem, hogy megsemmisít a materializmus. Ma gyermek vagyok, kerékpáron száguldok az iskolába, holnap pedig a munkástözsdén ácsorgok, munkát keresve. Csapdákat állítanak számunkra, pénzzel kísértenek meg bennünket. Alig lépünk ki az iskola kapuján, vadásznak ránk, hogy csatlakozzunk hozzájuk. Képzelnék csak el, az ember mártizenöt éves korában munkába állhat, és megmaradhat ugyanabban az állásban, mindaddig, amíg — ötvenöt év múltán — nyugdíjba nem megy... Én nem sietek. Az én nemzedékem nem hisz az erőfeszítésekben...

Nem értem a vallást. Miért aggatnak hirdeteményeket a templomok aijtájára, miért teszik közzé, hogy ötezer fontra van szükségük harangtorony építésére, amikor még mindig vannak gyermekek a világon, akik éhenhalnak.

Az üzleti életben nem fizetődik ki a becsület, viszont rendkívül fontos az érzelmi tisztesség és az, hogy megmondjuk az embereknek, mint vélekedünk róluk. Az emberek legtöbbször azt hiszi, hogy nagylelkűség az anyagi javak juttatása, pedig sokkal nehezebb, nagyobb dolog az érzelmi bőkezűség. Nem szeretem a rövid lejáratú kapcsolatokat. A szerelem számomra teljes összhangot jelent valakivel, s ezt csak akkor érheti el két ember, ha teljesen meghódítják egymást. Egy leány legnagyobb értéke és erénye a gyöngédség.

Gyermekkoromban boldog voltam, ha naphosszat száguldozhattam a kerékpáromon, egy reggel azután arra ébredtem, hogy szeretnék egy Cadillacot.

Annnyi nyomort láttam magam körül, hogy nem is tudom, miben reménykedhetek. A pénz csak anyagi előnyökhöz juttatja az embert, márpedig ez nem túlságosan izgató... Annál inkább a megöregedés, a szomorúság, azok az emberek, akik egymás mellett élnek és nem szeretik egymást. Azon főprengek, hogy én is ilyen leszek egy napon. Miért törődnek bele az emberek a véletlenbe?”

REGÉNY EGY JÓ ASSZONYRÓL

Angus Wilson, az *Old Man in the Zoo* című regény írója új könyvet jelentetett meg. A címe *Late Call*. A Viking Press adta ki. A *New York Times Book Review* kritikusa azt állítja a könyvről, hogy Wilson legjobb regénye. A folyóirat a regény tartalmát is ismerteti.

Silvia — a regény hősnője — szegénysorsú farmercsaládból származott. Cseléd lett, az első viágháborúban ápolónő, azután férjhez ment Arthurhoz, egy sebesült, gázmérgezést szenvedett, további munkára képtelen katonához. Panziót nyitottak. Silvia ilyenformán egy privát szálloda fizetett háziasszonya lett. Arthur időközben megöregedett, eldurvult, hencsegő, hazug, kártyás, pénz- és nőügyben nem szabad neki hinni. Silvia két fiút hozott a világra. Az egyik elesett a második világháborúban, a másik — Harold — egy olyan iskola igazgatója lett, amelybe az angolok adják — finoman mondva — nem egészen intelligens gyermekeiket. Megnősült, két fia és egy leánya született, felesége azonban rákban meghalt. New Townban — egy állami épületekből álló telepen — lakott. Silvia időközben megérett a nyugdíjra, és Arthurral együtt New Townba költözött, hogy özvegyen maradjon fiával és gyermekeivel lakjon. A regény végén, miután Arthur meghalt és a gyermekek a maguk lábára állnak, Silvia — aki itt a *The Middle Age of Mrs. Eliot* című regény hősnőjére emlékeztet — elhagyja New Townt, hogy végre magának élhessen.

A kritika hangoztatja Wilson kísérletező kedvét és megállapítja:

A *Late Call* (Kései hívás) nem elsősorban kísérlet. A szerző fölhasználta benne a XIX. századbeli szokásos formákat, es noha közelebb áll George Eliot-hoz, mint Dickenshez vagy Thackeray-hez, a skála szűkebb, de az ember iránti gond nyilvánvalóbb. Bátrabban keresi az embert, mint a formát. Egy ideig sokat foglalkozott a rosszal, most egy jó asszonyról írt regényt.

BECSÜLETTEL ÉS BÁTRAN ÁBRÁZOLNI AZ ÉLETET:

A moszkvai *Novij mir* januári számát a lap 40. évfordulójának szentelték. Ezzel foglalkozik A. Tvardovszkij főszerkesztő vezércikke és Dementjev főszerkesztő-helyettes történelmi viszapillantása is. Mindkét írást a szerénység jellemzi: egyik sem ejt szót a folyóirat óriási érdemeiről, többek között Tvardovszkij kétségtelen sikereiről, amelyeket egy egészen új írócsoport érvényre jutásának elősegítésével szerzett, pedig Szolzenyicin, Jevtusenko és Vozneszenszki is ehhez a rendkívül termékeny csoporthoz tartoznak. Sikerükről, érvényesülésükről Tvardovszkij meglehetősen elvontan, mégis határozottan emlékezik meg, amint az alábbi részlet is igazolja:

„Többször is elmondtam már, hogy sok könyvünk fogyatékoságát elsősorban az életigazságok, az író szemléletének hiánya okozza. Az olvasónak feltétlenül szüksége van életigazságra. Az író hallgatása és hazug szemlélete bántja az olvasót.

A nép és a párt is mindenképpen meg akarja ismerni az életet, mégpedig olyanak, amilyen — erről egyébként nemrég és ismételten a *Pravda* is írt. Az irodalom feladata nem az, hogy átmesélje és „irodalmi kifejező eszközökkel” illusztrálja a kész határozatokat, de nem is az, hogy „megformázza” az általánosan ismert helyzetet. Az „illusztratív módszer” csődje, üres deklaratív volta, konjunktúra-keresése nyilvánvaló. Az író akkor nyújt igazi segítséget a pártnak és a népnek, ha becsülettel és bátran ábrázolja az élet jelenségeit, amikor azt írja le, ami fontos, ami új, s amiről — talán — még nem esett szó a napilapokban, okmányokban és törvényekben. Ne feledkezzünk meg róla, hogy az írásokban ábrázolt emberek mások, mint az intézmények és hivatalok körleveleiben említett hivatalos személyek. Túlságosan is rászoktunk arra, hogy — elavult módszerrel — egyetlen műben keressük mindazt, amit az egész irodalomtól várunk, és egyetlen regényhőstől követeljük meg, hogy tetteivel és jellemével mindazt megmutassa, ábrázolja, ami csak egy egész sereg emberben lelhető meg.”